

УДК 35.1

M. I. ЛАХИЖА

РЕСПОНСИВНІСТЬ ЯК УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано застосування терміну “респонсивність” зарубіжними вченими та практиками з метою вияснення підходів до розуміння суті цього явища. Встановлено ключове значення респонсивності для процесу модернізації українського суспільства. Обґрунтовано власне визначення поняття “респонсивність”.

The term “responsibility” application by foreign scientists and practitioners is analyzed to clear up different understanding approaches to this phenomenon nature. The responsibility key importance to the Ukrainian society modernization process is determined. The own definition of responsibility concept is proved.

Виходячи із розуміння сучасного стану українського суспільства як процесу його модернізації, важливо звернути увагу на передумови та складові цього руху від периферії до центру світового суспільства. На наш погляд, у сучасній Україні відбувається акультурація, тобто перехід від культури тоталітарної до демократичної в ході постійного прямого контакту з більш розвиненими державами. Значне місце в цьому процесі має використання іноземного досвіду перетворень, але нові інститути суспільного життя повинні ґрунтуватися не на сліпому копіюванні чужого досвіду, а враховувати внутрішні умови та традиції, думку громадськості, готовність громадян до нововведень.

Глибока системна трансформація не повинна зводитися лише до суто ринкових змін, а має ґрунтуватися на взаємозв'язку економічних і неекономічних чинників суспільного розвитку [2, с. 30]. Зміни відбуваються як на груповому, так і на особистісному рівні, а процес адаптації до нових умов як суспільства загалом, так і окремих громадян залежить значною мірою від рівня респонсивності – тобто взаємної здатності суб’єктів перетворень сприймати та аналізувати позицію партнерів і опонентів та адекватним чином враховувати її у своїй діяльності. На даний час “в українському суспільстві ще не вистачає погоджувальних центрів, різноманітності форм діалогу, громадських слухань, референдумів, що перешкоджає процесам інтеграції та консолідації” [4, с. 36]. Отже, проблема респонсивності є актуальною.

Респонсивність як явище вперше була проаналізована американськими соціологами в середині ХХ століття (Р. Даль, Р. Пеннок, Е. Етціоні). Сьогодні цій проблемі присвячені наукові роботи багатьох іноземних учених (У. Алеман, К. Буш, І. Дерман, А. Капуст, В. Патцель, Ю. Файк, Я. Гилинський, І. Клімов, С. Клімова). Проте в українській історіографії респонсивність як явище залишається нерозкритим, хоча вітчизняні науковці загалом плідно досліджують проблему міжсекторних зв’язків (О. Балакірева, О. Бойко-Бойчук, М. Бойчук, В. Кампо, М. Лендъєл, С. Максименко, О. Соскін та ін.) та прозорості і відкритості діяльності органів влади (Н. Гудима, І. Ібрагімова, В. Мельниченко, А. Михайленко та ін.).

З метою вияснення підходів до розуміння суті поняття “респонсивність”

проаналізовано вживання цього терміну у науковій літературі та на практиці в Німеччині, Польщі, Сербії та у Росії, а також його значення для процесу модернізації Українського суспільства.

Даючи своє визначення поняття “респонсивність”, усвідомлюємо, що воно не може претендувати на повноту, а є одним із багатьох, що пояснюється, на наш погляд, поліпарадигмальністю суспільних процесів і прагненням учених (політологів, соціологів, психологів та ін.) застосувати цей термін до тієї чи іншої сфері суспільних відносин (респонсивність суспільства, влади, інститутів соціальної політики, колективу, особи, політична респонсивність тощо).

Наприклад, німецькі дослідники К. Буш, І. Дерман, А. Капуст у роботі “Філософія респонсивності” розглядають її з точки зору політології, соціології, етнографії, культурології, комунікативності і тощо [9], професор В. Патцель вважає це поняття основовою представницьких відносин, Х. Візенталь досліджує це поняття у політичних процесах, відзначаючи респонсивність політичної системи, політичних партій, політиків, У. Алеман пише про респонсивність партій та суспільства, а Ю. Файк вивчає співвідношення респонсивності та демократії в епоху комп’ютеризації. Інші німецькі автори обґрунтують необхідність респонсивності в педагогіці, сім’ї, сексуальних відносинах тощо.

Варто зазначити, що німецькі словники слово “Responsivität” трактують як запозичене. Вперше воно застосовано американськими соціологами. Так, Роберт А. Даль ще в середині 50-х р. ХХ ст. розглядав вибори як інструмент політичної респонсивності. Інший відомий американський вчений Р. Пеннок дав визначення респонсивності, як “розвиток відносин і надання смислу волі людей” [6].

Чільне ж місце у впровадженні та аналізі поняття “респонсивність” належить А. Етціоні, американському соціологові, послідовникові М. Вебера. У своїй основній роботі “Активне суспільство: теорія соціальних і політичних процесів” (1968 р.) [10] А. Етціоні прагнув спроектувати таку схему суспільства, яка дала б можливість найкраще реалізувати загальнолюдські цінності. Ключовими поняттями при цьому виступають аутентичність людських потреб і респонсивність як організована здатність системи сприймати вплив і відгукуватися на нього оптимальним чином. Важливо також звернути увагу на зауваження А. Етціоні щодо необхідності посилення централізованого контролю, який він розуміє не як нормативне регулювання, а як взаємодію влади та інформації. Такий підхід кореспонduється із прийнятим у західній науці (Р. Лап’єр, Е. Рос, Р. Парк, А. Коен, Г. Тард) твердженням, згідно якого соціальний контроль розуміється як механізм підтримки соціальної рівноваги, спосіб саморегуляції соціальної системи, яка регламентує та консолідує діяльність своїх членів шляхом формування стандартів діяльності та їх оцінки на основі реальної діяльності людей та приведення цієї діяльності у відповідність до стандартів.

А. Етціоні виділив три параметри респонсивності: здатність до систематизації інформації, нагромадження знань та досвіду; здатність планувати дії відповідно до отриманої інформації та вимог системи в цілому і її складових; уміння адаптуватися, знаходити баланс між вимогами громадян та потребами виживання системи.

У Росії термін “респонсивність” починає використовуватися не лише в наукових дослідженнях з політології, соціології, криміналістики, а і в навчальних планах та пресі.

В інтерв'ю однієї з дослідниць даної проблеми С. Клімової “Российской газете” висловлюється бажання “щоб у сферу політики ввійшло і стало таким же популярним, як “менталітет”, слово “респонсивність. Воно означає здатність керуючої системи сприятмати вплив середовища і відкликатися на нього” [8]. Такий же підхід характерний для вчених з університету міжнародних відносин, які ведуть мову передусім про респонсивність держави, яку визначають як “чутливість до громадської думки” [Там же]. Констатуючи цей факт, мусимо зауважити, що респонсивність влади повинна поєднуватися із респонсивністю суспільства. Такий широкий підхід дозволяє формувати зворотні зв’язки, розглядати громадян як активний чинник трансформаційних реформ.

Я. Гилинський використав поняття “респонсивність” для характеристики положення та самопочуття людей у суспільстві, сформулювавши його визначення як “можливість задоволення своїх потреб в конкретних соціальних умовах” [5]. Він відзначив, що економічні потреби є базовими, а до набору всіх основних потреб людини входять соціальні потреби утворчості, престижі, кар’єрі, пошуковій активності тощо. Наголошено також на біологічному походженні деяких потреб, постановка перепон до задоволення яких призводить до девіантної (відхилення – М. Л.) поведінки. На наш погляд, пошукова активність у таких випадках може бути задоволена шляхом громадської діяльності людини, її участі в неформальних об’єднаннях тощо.

І. Клімов поняття респонсивності характеризує, спираючись на праці А. Етціоні [7]. Він наголошує на важливості для влади “оптимальної відповіді” на запити суспільства. Занадто лабільна, тобто нестійка, структура управління може виявитися нездатною ефективно виробляти та реалізовувати власні рішення, витрачаючи час і ресурси на внесення змінних коректив до власних рішень. При занадто ригідній, тобто самовпевненій, закритій для критики і впливів управлінській структурі, навпаки, порушуються зв’язки в суспільстві, нагромаджуються протиріччя, які залишаються поза увагою управлінської структури.

Слід також звернути увагу на основу тезу І. Клімова: здатність влади як інституційної системи реагувати на вплив соціального середовища, точніше – його інституційного ладу, і соціальна мобілізація – фактор, що характеризує “активістські” можливості суспільства.

І. Клімов визначає соціальну мобілізацію як процес формування нових суб’єктів соціальної діяльності, солідарних співтовариств, які одночасно з набуттям внутрішньої цілісності отримують можливість перетворювати систему соціальних відносин на основі альтернативного ціннісно-нормативного “фрейму” (ідеології, міфи, картини світу), взятого в якості суб’єктивно визначеного смислу соціальної дії [7, с. 7].

Параметрами такої суб’єктності є ідентичність, внутрішньогрупова солідарність, форми легітимізації, компетентність відносно режимів і правил трансформації, членство та лідерство, неформальний та інституціональний статуси, стійкість колективних практик, соціальна ізоляція чи включеність.

У цьому відношенні соціальну мобілізацію варто розглядати не лише як протест проти влади, а і як ресурс соціального діалогу та підтримки.

Говорячи про респонсивність у широкому значенні слова, на наш погляд, варто виділити, з одного боку, вміння влади отримувати, аналізувати та використовувати

інформацію, а з іншого – вміння громадськості усвідомлювати проблеми, ставити їх перед владою та добиватися реалізації.

Важливо відзначити, що серед багатьох функцій встановлення ефективних зв’язків з громадськістю (“public relations” – PR), яке в органах влади країн Заходу розглядається як невід’ємна частина сучасного стилю управління, більшість авторів, як найважливішу, виділяє забезпечення гармонізації приватних, суспільних і державних інтересів. Найбільш вдале, на наш погляд, із понад 500 визначень цього поняття трактує його як мистецтво і науку аналізу тенденцій розвитку суспільних відносин, а також надання рекомендацій керівництву організацій та здійснення програм дій в інтересах як організацій, так і громадськості [3, с. 16]. Отже, по суті, мова йде про зростання в першу чергу респонсивності органів влади.

Підсумовуючи, варто зауважити, що головним завданням на даному етапі розвитку українського суспільства має стати його консолідація. Реформування влади повинне перш за все забезпечити посилення ролі держави в житті суспільства при одночасному зростанні участі громадськості в управлінських процесах. Очевидно, що мова повинна йти про комплексні перетворення, які б передбачали чіткий поділ функцій гілок влади, розмежування повноважень центру і регіонів, зростання ролі органів місцевого самоврядування, поєднання структурних змін з максимальним використанням людського фактора тощо. Ядром перетворень публічної адміністрації повинна стати модернізація державної служби на принципах нейтральності, професійності, прозорості. Щоб відігравати позитивну роль у модернізації держави, бюрократія повинна мати стимул, новаторство, гнучкість та зв’язок із громадськістю [1, с. 33–34]. На наш погляд, саме респонсивність повинна допомогти забезпечити інституалізацію українського суспільства, зробити відносини між владою і громадськістю відкритими і прозорими, створити умови для активної участі громадян у процесі модернізації суспільства.

Література:

1. Блэк Сэм. Паблик Рилейшнз. Что это такое? / Сэм Блэк. – М. : Модино Пресс. – 1990. – 239 с.
2. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський. – К. : Українські пропілеї, 2001. – 320 с.
3. Климов И. А. Респонсивность власти как баланс суверенитета и социальной поддержки / И. А. Климов // Социологический журнал, 2006. – №3-4. – С. 1–17.
4. Політична реформа – гарантія демократичного розвитку українського суспільства : наук.-метод. матер. на допомогу лекторам / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 160 с.
5. Программа курса “Основы политологии” для студентов факультета международных отношений МГУМО (У) МИД России. – М. : МГУМО (У) МИД России. – 2001. – 48 с.
6. Режим доступу : <http://www.uni-stuttgart.de/soz/kvv/index.php?act=Attach&type=post&id=64>
7. Уголовная политика и проблемы реформирования системы уголовного правосудия России : круглый стол ученых-криминологов, членов Совета по Законодательству при Президенте [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://>

www.narcom.ru/law/system/4.html

8. Яковлева Е. Зеркало для героя / Е. Яковлева // Российская газета. – 2004. – август.
9. Busch K., Darmann I., Kapust A. Philosophie Responsivitat / K. Busch, I. Darmann, A. Kapust. B. : – 2007. – 224 s.
10. Etzioni A. The active society / A. Etzioni // New York : Free Press, 1968. – 700 p.

Надійшла до редколегії 02.02.2009 р.